

Яшуніна Людмила Володимирівна,
учитель російської мови та літератури,
зарубіжної літератури Славутицької
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1

Про особливості викладання інтегрованого курсу з літератури та мови національної меншини

Шкільний предмет «Російська мова та література» в 10-11 класах є **інтегрованим предметом**, призначеним для закладів загальної середньої освіти з російською мовою навчання (рівень стандарту).

Його програма розроблена на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 № 462) і відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016).

Інтегрований курс «Російська мова та література» для шкіл з російською мовою навчання направлено на розвиток особистості учнів, формування предметної, філологічної (галузевої) і ключових компетентностей, які сприятимуть ефективній соціалізації старшокласників.

Інтеграція в програмі здійснюється **не механічним поєднанням** двох предметів, а передбачає їх взаємодію, основою якого є формування загальних для філологічної галузі ключових компетентностей, що дозволить створити в учнів цілісне уявлення про світ; про навчальні курси як взаємозалежні елементи системи шкільної освіти.

Головними цілями інтегрованого шкільного курсу «Російська мова і література» (10-11 класи) є:

– формування творчої особистості з гуманістичним цілісним світоглядом, здатної до толерантного міжкультурного спілкування, самоорганізації та самовдосконалення, яка вільно орієнтується в інформаційному просторі;

– формування комунікативної компетентності, яка передбачає вільне володіння російською мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності, в різних сферах і ситуаціях спілкування;

– формування читацької і літературної компетентності;

Досягнення цих цілей передбачає вирішення наступних завдань:

– розвиток позитивної мотивації до вивчення російської мови і літератури в контексті полікультурної ситуації в Україні;

– удосконалення вмінь, необхідних для слухання, розуміння текстів, читання вголос і мовчки, складання усних і письмових висловлювань у різних ситуаціях і сферах спілкування;

– розвиток умінь аналізувати текст як цілісну структуру в єдності його змісту і форми;

– розвиток умінь використовувати мовні засоби в залежності від функціональних стилів мови; – удосконалення культури мовлення, згідно з нормами російської літературної мови (лексичних, граматичних, а також орфоепічних і орфографічних);

– підвищення інтересу учнів до самостійного читання творів художньої літератури та публіцистики;

– розвиток художньо-емоційного і образного сприйняття літературних творів; – розвиток потреби в читанні як джерелі естетичного задоволення і емоційної рефлексії;

– удосконалення вмінь викладати і обґрунтовувати свою думку з приводу твору літератури; порівнювати літературні твори з точки зору їхньої теми, ідеї, проблеми, художніх засобів;

– засвоєння соціокультурної інформації, культурно-ціннісних понять і уявлень, вербальних і невербальних засобів комунікації, необхідних для толерантного міжособистісного і міжнаціонального спілкування в різних сферах діяльності;

– удосконалення загальнонавчальних умінь і навичок (організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінювальних).

Головним методологічним принципом програми є його **комунікативна практична** спрямованість. Формування комунікативної компетентності в контексті цієї програми передбачає вдосконалення володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, цілеспрямоване формування культури усного та писемного мовлення, умінь використовувати мовні засоби в залежності від функціонального різновиду мови, готовність до співпраці і ефективної комунікативної взаємодії в різних ситуаціях, що відповідають досвіду, інтересам і психолого-віковим особливостям учнів старшої школи; розвиток умінь будувати свою промову відповідно до конкретної мовної ситуацією, визначати мету спілкування, враховувати тип і наміри адресату мовлення, вибирати ефективні моделі спілкування, оцінювати власне мовлення і бути готовим до його осмисленої корекції.

Зміст навчання реалізується за допомогою *мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної* (стратегічної) ліній, які інтегруються у цьому курсі з *літературною* лінією. У сукупності вони формують *комунікативну компетенцію особистості*.

Мовна лінія

Матеріал мовної лінії націлений на формування мовної компетентності старшокласників і передбачає узагальнення і систематизацію отриманих в середній школі знань про мовні одиниці, їхнє практичне використання в ситуаціях, близьких життєвому досвіду учнів.

Відповідно до Державних стандартів в інтегрованій програмі з російської мови та літератури для 10-11 класів представлені розділи з функціональної **стилістики, культури мовлення і риторики**.

У 10 класі учні поглиблюють свої знання про функціональні різновидах мови, в 11 класі - про нормативному вживанні одиниць мови в різних сферах спілкування; про правила комунікативної взаємодії в різних комунікативних ситуаціях.

Найбільш повно представлений в програмі **художній стиль мовлення**. Фрагменти літературних текстів будуть служити основою для збагачення мовлення учнів, розвитку їх творчих здібностей. Художній стиль, мова художньої літератури представляють свого роду *еталон* використання слова, побудови

словосполучення, речення, тексту, служать першоосновою для оволодіння всіма іншими стилями.

У матеріалі мовної лінії також представлені ті основні *літературознавчі* поняття (літературний компонент), які важливі для аналізу художнього твору, осмислення ідейно художнього задуму письменника, творчої манери письменника, художньої своєрідності творів.

На роботу з вдосконалення орфографічних і пунктуаційних навичок у програмі *не виділяються* окремі години: вона включена в системну роботу над текстом і реалізується за допомогою пояснення орфограм і пунтограм, їхнього розподілення, аналізу у ході виконання практичних вправ.

Літературна лінія

Літературна лінія програма базується на таких *принципах*:

1. Реалізація духовно-моральної проблематики літературних творів.
2. Вивчення літературного твору як мистецтва слова, увага до поезики (поряд з проблематикою).
3. Розгляд літературного твору як діалогу культури – автор і читач, автор і епоха. Зміст літературної лінії як інтегрованого компоненту *реалізується* як в процесі роботи з текстами різних літературних жанрів, які обирає вчитель, пропонують автори підручника, так і в процесі комплексного вивчення творів літератури, представлених у програмі. Для їх читання та аналізу плануються *окремі години*.

У кожній літературній монографічній темі - автор, твір - звертається увага на стиль письменника, даються характеристики його художньої мови; особлива увага приділяється і словникової роботі, що істотно розширює лінгвістичний кругозір учнів (наприклад, фразеологізми, крилаті слова, що увійшли в російську мову з класичної літератури).

Твори, рекомендовані до вивчення, **відбиралися** з урахуванням близької сучасним учням проблематики, їх культурологічної і художньо-естетичної цінності. Перевага надавалася *вершинним творам* російської літератури. Вони представлені в програмі на основі історико-літературного принципу, однак учитель може аналізувати пропоновані твори в тому порядку, який

співвідноситься з завданнями певної теми інтегрованого курсу російської мови і літератури. **Самостійність вчителів і учнів** у виборі творів *не обмежується* (у програмі надаються їх варіанти). Учитель також може запропонувати учням для читання і аналізу твори, що не входять в програму. **Розподіл годин** у програмі, в тому числі і на текстуальне вивчення творів, *є орієнтовним*.

Соціокультурна лінія як невід’ємна частина змісту навчання має великий розвивальний і виховний потенціал, посилює практичну спрямованість навчального процесу. Робота над матеріалом, що має соціокультурну складову повинна сприяти формуванню толерантності як в міжнаціональному, так і в міжособистісному спілкуванні, допомагати учням визначати комунікативні стратегії своєї діяльності з урахуванням віку, статі та соціального становища. Важливим аспектом реалізації соціокультурного компонента є засвоєння відображених у мові понять, ціннісно значущих для кожного народу (*сім'я, рідний край, рідна мова, природа, дружба, любов* тощо) і містять як універсальний компонент, так і специфічний, що виражає національні особливості мислення та моделей поведінки. Засвоєння соціокультурної інформації переважно здійснюється на основі навчальних культурно значущих текстів, що містять відомості про духовну і матеріальну культуру народу, мають естетичну цінність і емоційноморальний вплив на учнів.

Орієнтовна **тематика** текстів для слухання і читання, діалогів і монологічних висловлювань учнів визначається відповідно до основних сфер використання мови: *персональної, публічної, освітньої*.

Перелік контрольних робіт

Аудіювання — один раз на рік (1 півріччя).

Читання мовчки – один раз на рік (2 півріччя).

Письмове монологічне мовлення (письмове есе) — чотири рази на рік (у кінці кожної чверті)

Позитивні моменти

інтегрованого курсу «Російська мова та література»

Зростає роль різноманітних видів самостійної роботи, таких, як складання плану, тез, конспекту, підготовка реферату, доповіді, створення анотацій, рецензій, самостійний аналіз тексту, цілеспрямовані виписки, аналітичне повідомлення на основі самостійного вивчення тексту (за планом, запропонованим вчителем, а потім за власним планом), творчі роботи в жанрі есе тощо.

Труднощі та недоліки

при вивченні інтегрованого курсу «Російська мова та література»

1. Предмет зорієнтований на більш підготовлених учнів, які самостійно читають та аналізують твори з літератури.
2. Вчитель, обмежений часом, не має змоги допомогти учням з низьким та середнім рівнем навчальних досягнень проаналізувати твори та заглибити їх у атмосферу сприйняття.
3. Вивчення деяких творів дублюються з предметом «Зарубіжна література» (Срібний вік російської літератури (А.Ахматова, О.Блок, Б.Пастернак та інші), М.Булгаков «Майстер і Маргарита»).
4. Недостатня кількість годин для викладання предмету.

Можна порівняти. За новою програмою інтегрованого курсу на вивчення теми «Срібний вік російської поезії: Олександр Блок, Володимир Маяковський, Сергій Єсенін, Анна Ахматова, Борис Пастернак» відведено 6 годин, крім того програма не передбачає вивчення поезій цих поетів напам'ять.

За старою програмою «Література (російська та зарубіжна). Інтегрований курс» (2005) за редакцією Сімакової Л.А., Снегірьової В.В. на вивчення цієї ж теми були передбачені наступні години: на вивчення творчості Олександра Блока - 4 години, В.В.Маяковського - 3 години; окремо 5 годин на вивчення творчості В. Брюсова, М. Гумільова, М.Цветаєвої. Заплановано було також обов'язкове вивчення трьох поезій напам'ять (за вибором) .

5. Відсутність науково-методичного забезпечення (посібника для вчителя) через новітність курсу.

Загалом, успішність учнів в 10-А класу Славутицької загальноосвітньої школи № 1, які вивчають інтегрований курс російської мови та літератури, наступна: за I

семестр мають оцінки високого рівня – 1 учень, достатнього рівня – 10 учнів, середнього рівня – 3 учнів

СОДЕРЖАНИЕ

1.	ЯЗЫК	Литературный язык как основа культуры речи	6
2.	РЕЧЬ	Понятие о культуре речи	12
3.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Русская литература и культура в XX веке	17
4.		Чтение — изучающее и критическое	21
5.		Иван Бунин. «Легкое дыхание».	27
6.	ЯЗЫК	Понятие о языковой норме, ее функциях	35
7.	РЕЧЬ	Речевая (коммуникативная) ситуация и ее элементы	39
8.	ЛИТЕРАТУРА	Иван Бунин. «Темные аллеи»	44
9.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Чтение художественного текста. Иван Бунин. «Чистый понедельник»	47
10.	РЕЧЬ	Слушание текста публицистического стиля	50
11– 12.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Серебряный век как культурно-историческая эпоха в русской поэзии конца XIX — начала XX века. Доклад на научную тему	52
13.		ЯЗЫК	Орфоэпические и акцентологические нормы
14.	РЕЧЬ	Коммуникативные качества речи	67
15.	ЛИТЕРАТУРА	Иннокентий Анненский. Марина Цветаева	75
16.	РЕЧЬ	Понятие о речевом этикете, его функциях.	86
17.	ЛИТЕРАТУРА	Александр Блок	91
18.	Подводим итоги		96
19.	ЯЗЫК	Лексические и фразеологические нормы	98
20– 21.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Анна Ахматова. Выразительное чтение стихотворений.	102
22– 23.		РЕЧЬ	Риторика как наука о речевом взаимодействии и достижении коммуникативных целей. Публичная диалогическая и монологическая речь.
24– 25.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Владимир Маяковский. Подробный пересказ (устный и письменный).	117
26.		ЯЗЫК	Лексические и фразеологические нормы (продолжение)
27– 28.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Сергей Есенин. Лирика. Сжатый пересказ	131
29– 30.		ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Владимир Набоков. «Гроза». Эссе на основе литературного произведения.
31.	РЕЧЬ		Публичное выступление. Общие принципы, типы и жанры публичных выступлений
32– 33.	ЛИТЕРАТУРА, РЕЧЬ	Владимир Набоков. «Слово». Диалог-обсуждение.	148
34– 35.		Подводим итоги Обобщение и повторение	

36.	ЯЗЫК	Словообразовательные и морфологические нормы	156
37.	ЛИТЕРАТУРА	Исаак Бабель. «Шабос-нахаму».	161
38– 39.	РЕЧЬ	Текст публичного выступления и его специфика как риторического произведения. Чтение и анализ лучших образцов публичных выступлений.	166
40.	ЛИТЕРАТУРА	Исаак Бабель. «Вечер у императрицы»	171
41.	РЕЧЬ	Основные этапы подготовки оратора к выступлению	174
42.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Зощенко. «Исповедь». «Крестьянский самородок» .	179
43.	ЯЗЫК	Синтаксические нормы	184
44.	РЕЧЬ	Приемы поддержания внимания аудитории. Коммуникативный контакт со слушателем.	187
45.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Зощенко. «Обезьяний язык», «Западня»	190
46.		Подводим итоги	192
47.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Булгаков. «Мастер и Маргарита»	194
48.	РЕЧЬ	Диалог-обсуждение проблематики литературного произведения	200
49.	ЯЗЫК	Орфографические нормы	202
50.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Булгаков. «Мастер и Маргарита»	207
51.	РЕЧЬ	Качества оратора, необходимые для успешного выступления. Этика оратора	212
52.		Выступление публицистического характера	216
53.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Булгаков. «Мастер и Маргарита»: «Каждому будет дано по его вере»	218
54.		Михаил Булгаков. «Мастер и Маргарита».	220
55.	РЕЧЬ	Статья в публицистическом стиле на актуальную социально-культурную тему.	222
56.	ЯЗЫК	Пунктуационные нормы	226
57.	ЛИТЕРАТУРА	Михаил Булгаков. «Мастер и Маргарита»	231
58.		Подводим итоги	233
59.	ЛИТЕРАТУРА	Василий Шукшин. «Чудик»	236
60.	РЕЧЬ	Дискуссия на актуальную тему.	241
61.	ЛИТЕРАТУРА	Василий Шукшин. «Выбираю деревню на жительство»	243
62.	РЕЧЬ	Эссе на актуальную тему.	245
63.	ЛИТЕРАТУРА	Василий Шукшин. Публицистика	248
64.	ЯЗЫК	Стилистические нормы. Динамичность и вариативность норм литературного языка	250
65– 67.	ЛИТЕРАТУРА. РЕЧЬ	Иосиф Бродский. Выразительное чтение стихотворений	255
68.		Подводим итоги	265
69– 70.		Обобщение и повторение	269

7 РЕЧЕВАЯ (КОММУНИКАТИВНАЯ) СИТУАЦИЯ И ЕЕ ЭЛЕМЕНТЫ

Читаем научный текст

Речевая ситуация — совокупность внешних и внутренних условий и обстоятельств речи,

- *побуждающих* нас вступить в общение (мотив, цель);
- *характеризующих* собеседников (адресант, адресат);
- *описывающих* содержание (тема) и обстановку (место, время) общения.

1. Рассмотрите схему «Речевая ситуация» и, опираясь на теоретический материал, составьте в тетради схему «Ситуация общения», которая будет включать ответы на данные вопросы.

- ▶ Как вы думаете, какие элементы речевой ситуации относятся к внешним условиям, а какие — к внутренним? Аргументируйте свое мнение.

Историческая справка

Основы учения о речевой ситуации закладываются в диалоге **Платона** (427–347 гг. до н. э.). «Федр»: «важно, кто говорит и откуда он»; необходимо учитывать «природные свойства своих будущих слушателей», «время, когда... удобнее говорить, а когда воздержаться». Далее эти основы развиваются **Аристотелем** (384–322 гг. до н. э.): «Речь слагается из трех элементов — из самого оратора, из предмета, о котором он говорит, и из лица, к которому он обращается» («Риторика». Книга I).

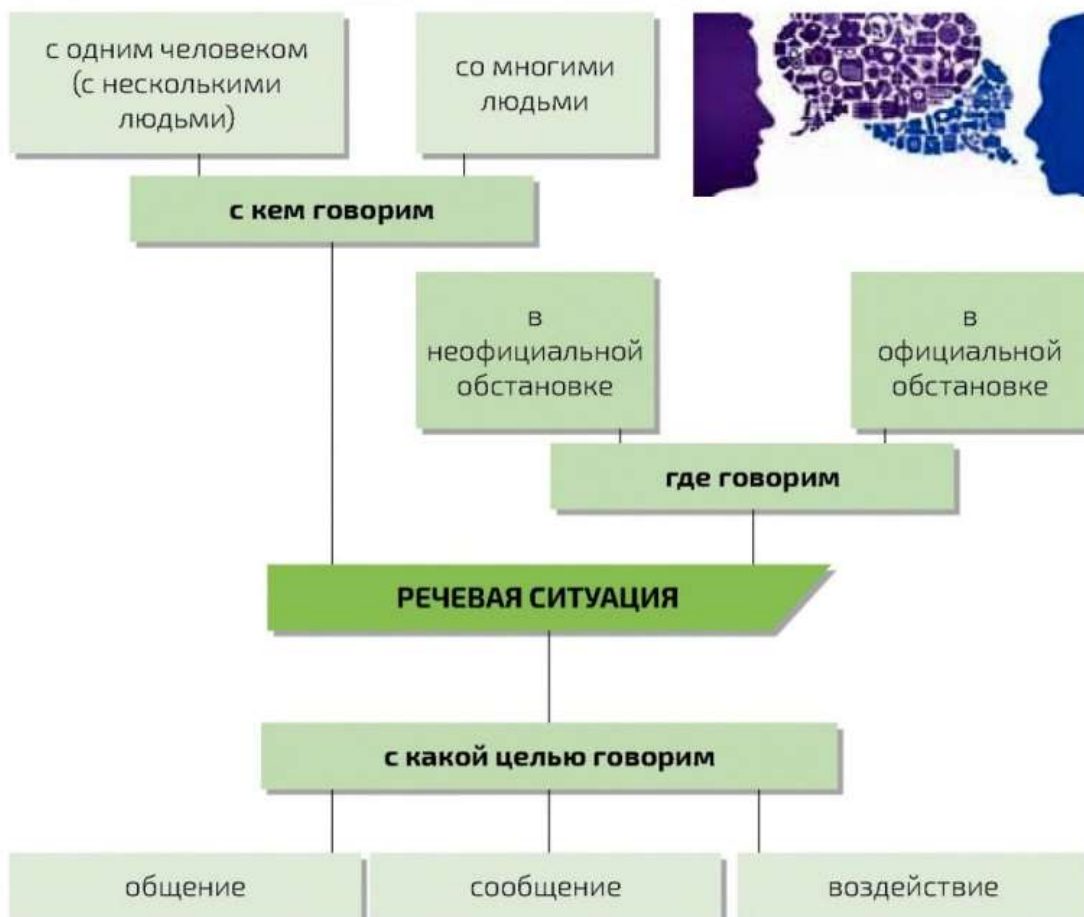

Платон

Аристотель

2. Используя материал рубрики «Историческая справка», составьте схему речевой ситуации по Аристотелю. Сравните аристотелевскую и современную схемы. Попробуйте объяснить, почему для описания речевой ситуации нужны дополнительные характеристики.

- 3.** Языковое оформление высказывания зависит от речевой ситуации. Рассмотрите схему и назовите условия, определяющие выбор языковых средств.

- 4.** Одним из важнейших элементов речевой ситуации современные ученые считают цель говорящего, т. е. тот результат, который он сознательно или неосознанно хочет получить в своей речи. А. К. Михальская приводит такой пример: «Возьмем фразу *Сегодня хорошая погода*. Посмотрим, каковы могут быть ваши речевые намерения (ваша цель как говорящего) в различных речевых ситуациях:

- 1) молодой человек обращается к незнакомой хорошенькой девушке; цель — вступить в контакт (ситуация знакомства);
- 2) вы обращаетесь к приятелю; цель — приглашение на прогулку: *Сегодня хорошая погода...*;
- 3) девушка отвечает на приглашение в кино; цель — отказ: *Сегодня хорошая погода* <поэтому в кино я не пойду>».

Воссоздайте различные речевые намерения для фразы
Ты сделал/ла письменное домашнее задание по физике?

- 5.** Прочитайте начало рассказа И. Бунина «Первая любовь». Назовите действующих лиц. Определите составляющие ситуации общения, описанной в отрывке.

- Митя!
- Митька!
- Дмитрий Алексеевич!
- Бледнолицая собака!
- Да вставай же ты, наконец!

Я уже проснулся, но старался показать, что страшно разоспался и не понимаю, в чем дело. Натягивая всеми силами на голову одеяло, которое тащили с меня Петя и Лева, я только мычал и брыкал ногами. Но они не унимались и, спрыгнув с подоконника, на котором сидели (влезли из сада в окно), остановились около кровати.

— Вот какой ты! — пробормотал в нерешительности Петя. — Что с ним делать? Мы пропустим зарю...

— Уйдем, — своим обыкновенным, резким и отрывистым, тоном сказал Лева. — Он не товарищ, а баба, старый околелый лось! Влепим по кулаку, и уйдем!

— Я брат, так влеплю, что ты... умрешь! — неожиданно крикнул я, приподнимаясь и взмахивая кулаком так, как будто в нем что-нибудь было. В эту минуту мне казалось, что я необыкновенно грозен и дик.

Но Петя и Лева, к удивлению моему, разразились самым добродушнейшим хохотом и протянули мне руки.

Я, немного сконфуженный, пожал их...

- ▶ Составьте описание речевой ситуации по схеме, разработанной А. К. Михальской:
 - ✓ участники, их черты, свойства и состояния, определяющие то, что и как будет происходить;
 - ✓ отношения между участниками;
 - ✓ речевые цели «инициатора» речевой ситуации (того участника, кто начинает беседу и старается провести ее в своих интересах);
 - ✓ обстановка, или «сцена действия», — только ключевые детали (подумайте, кстати, почему именно они важны для данной речевой ситуации); время действия (в том случае, если оно имеет значение, вы должны уметь объяснить почему).

6. Объединитесь в пары, кратко опишите и разыграйте одну из следующих речевых ситуаций: а) одноклассник — одноклассница, просьба; б) родители — ребенок, сообщение неприятного известия. Описание речевой ситуации составьте по схеме, разработанной А. К. Михальской.

7. Драматурги, разбивая текст пьесы на действия, сцены, явления и картины, делают примерно то же самое, что специалисты по современной риторике, когда анализируют речевое событие*, считает А. К. Михальская. Текст пьесы — это, по сути дела, и есть дискурс**, вернее, его словесная (вербальная) часть, а членение пьесы на крупные части (действия), иногда еще на более мелкие внутри них (сцены, картины) и совсем мелкие, из которых складываются сцены, — явления — это определение структуры дискурса драматического произведения. Прочитайте начало первого действия пьесы А. Чехова «Чайка». Составьте описание речевой ситуации по схеме из задания 5. Какая информация содержится в авторских ремарках? Какая — в репликах персонажей? Какая реконструируется из реплик?

Словарь лингвистических терминов

Речевое событие — основная единица речевой коммуникации, некое законченное целое со своей формой, структурой, границами. Речевое событие складывается из двух основных компонентов: 1) то, что говорится, сообщается (словесная речь), и то, что ее сопровождает (жесты, мимика, движения и др.), т. е. речевое поведение; 2) условие, обстановка, в которой происходит речевое общение (речевая ситуация).

Дискурс — любые формы речевого взаимодействия между людьми.

Часть парка в именин Сорина. Широкая аллея, ведущая по направлению от зритель в глубину парка к озеру, загорожена эстрадой, наскоро сколоченной для домашнего спектакля, так что озера совсем не видно. Налево и направо у эстрады кустарник. Несколько стульев, столик.

Только что зашло солнце. На эстраде за опущенным занавесом Яков и другие работники; слышатся кашель и стук. Маша и Медведенко идут слева, возвращаясь с прогулки.

М е д в е д е н к о. Отчего вы всегда ходите в черном?

М а ш а. Это траур по моей жизни. Я несчастна.

М е д в е д е н к о. Отчего? (*В раздумье.*) Не понимаю... Вы здоровы, отец у вас хотя и небогатый, но с достатком. Мне живется гораздо тяжелее, чем вам. Я получаю всего 23 рубля в месяц, да еще вычитают с меня в эмеритурку, а все же я не ношу траура. (*Садятся.*)

М а ш а. Дело не в деньгах. И бедняк может быть счастлив.

М е д в е д е н к о. Это в теории, а на практике выходит так: я, да мать, да две сестры и братишка, а жалованья всего 23 рубля. Ведь есть и пить надо? Чаю и сахару надо? Табаку надо? Вот тут и вертись.

М а ш а (*оглядываясь на эстраду*). Скоро начнется спектакль.

М е д в е д е н к о. Да. Играть будет Заречная, а пьеса сочинения Константина Гавриловича. Они влюблены друг в друга, и сегодня их души сольются в стремлении дать один и тот же художественный образ. А у моей души и у вашей нет общих точек соприкосновения. Я люблю вас, не могу от тоски сидеть дома, каждый день хожу пешком шесть верст сюда да шесть обратно и встречаю один лишь индифферентизм с вашей стороны. Это понятно. Я без средств, семья у меня большая... Какая охота идти за человека, которому самому есть нечего?

М а ш а. Пустяки. (*Нюхает табак.*) Ваша любовь трогает меня, но я не могу отвечать взаимностью, вот и все. (*Протягивает ему табакерку.*) Одолжайтесь.

М е д в е д е н к о. Не хочется.

8. Рассмотрите репродукцию картины В. Борисова-Мусатова «Водоем». Какое впечатление произвела на вас картина?

Виктор Борисов-Мусатов.
«Водоем». 1902 г.

- ▶ Искусствоведы считают, что «Водоем» — одно из лучших полотен художника-символиста В. Борисова-Мусатова, в котором каждая деталь пронизана глубоким лиризмом, «идеей гармонии», мистической связью человека и природы. Подтвердите или опровергните эту мысль.
- ▶ Ответьте на вопросы и выполните задания:
 - ✓ Опишите композицию картины.
 - ✓ Какое время года, какой день изображены на картине? По каким деталям это можно определить?
 - ✓ Обратите внимание на позы молодых женщин. Как вы думаете, о чем они могут говорить?
 - ✓ Можем ли мы предположить, что на картине изображена речевая ситуация? Аргументируйте свой ответ.
- ▶ Опишите речевую ситуацию, изображенную на картине, по схеме из задания 5. Какие элементы ситуации общения изображены на картине, а какие вам придется додумать?

Дома

Выполните одно из заданий на выбор.

- ✓ Выберите картину одного из русских художников конца XIX – начала XX века, на которой изображена речевая ситуация, и опишите ее (в случае затруднения обратитесь к *электронной хрестоматии*).
- ✓ Подберите лирическое стихотворение одного из русских поэтов конца XIX – начала XX века, в котором отражена речевая ситуация, и опишите ее (в случае затруднения обратитесь к *электронной хрестоматии*).
- ✓ Опишите речевую ситуацию, участником которой вы являетесь ежедневно.

8 ИВАН БУНИН. «ТЕМНЫЕ АЛЛЕИ»

Литературоведческая справка

«Темные аллеи» — сборник рассказов о любви **Ивана Алексеевича Бунина**. Над «Темными аллеями» Бунин работал в эмиграции с 1937 по 1945 год. Большинство рассказов было написано во время Второй мировой войны на юге Франции.

О книге «Темные аллеи» И. Бунин написал в апреле 1947 года: «Она говорит о трагичном и о многом нежном и прекрасном, — думаю, что это самое лучшее и самое прекрасное, что я написал в жизни». Альтернативное название сборника — «Шиповник».

Читаем художественный текст

1. Прочитайте рассказ И. Бунина «Темные аллеи» в *электронной хрестоматии*. Поделитесь своими впечатлениями от рассказа.

Анализируем художественный текст

- ▶ Прием параллелизма близок автору, достаточно часто природа подчеркивает душевное состояние персонажей. Как вы думаете, почему рассказ начинается с небольшой пейзажной зарисовки? Почему героиня изображена в обстановке чистой и уютной горницы, а герой — в дороге?
- ▶ Когда у героев рассказа появляются имена? Как называются в рассказе герой, героиня? Сколько имен у героя рассказа, а сколько — у героини? Почему?
- ▶ Какими перед читателем предстают главные герои рассказа? Составьте синквейны «Николай Алексеевич», «Надежда».
- ▶ Сколько речевых ситуаций в тексте? Охарактеризуйте каждую из них.
- ▶ Проанализируйте центральную речевую ситуацию по схеме (см. тему 7, задание 5). Проследите, как по ходу разговора меняется цель собеседников. Как в репликах проявляется характер героев?
- ▶ Рассмотрите репродукцию Г. Новожилова к рассказу. Удалось ли художнику передать всю гамму чувств, которые испытывает героиня? Аргументируйте свой ответ.

Геннадий Новожилов.
Из иллюстраций к рассказу
«Темные аллеи». 1987 г.

- ▶ Литературоведы считают, что в рассказе «Темные аллеи» сталкиваются и спорят между собой два голоса: один утверждает, что любовь, как все остальное на свете, проходит, другой же — что любовь остается в душе навсегда. Прошла или осталась любовь навсегда в душе главных героев? Аргументируйте свой ответ текстом рассказа.
- ▶ Как вы понимаете употребленную героиней поговорку *Мертвых с погоста не носят*?
- ▶ Толчком к созданию рассказа, по признанию писателя, стала прямая ассоциация с поэзией, со стихотворением Н. Огарева «Обыкновенная повесть», строки из которого вспоминает герой рассказа и которые дали название циклу: «Вблизи шиповник алый цвел, стояла темных лип аллея...». Прочитайте стихотворение. Как сложилась судьба героев стихотворения? Сравните стихотворение Н. Огарева и рассказ И. Бунина.

Была чудесная весна!
Они на берегу сидели —
Река была тиха, ясна,
Вставало солнце, птички пели;
Тянулся за рекою дол,
Спокойно, пышно зеленея;
Вблизи шиповник алый цвел,
Стояла темных лип аллея.
Была чудесная весна!
Они на берегу сидели —
Во цвете лет была она,
Его усы едва чернели.
О, если б кто увидел их
Тогда, при утренней их встрече,
И лица б высмотрел у них
Или подслушал бы их речи —
Как был бы мил ему язык,
Язык любви первоначальной!

Он верно б сам, на этот миг,
Расцвел на дне души печальной!..
Я в свете встретил их потом:
Она была женой другого,
Он был женат, и о былом
В помине не было ни слова;
На лицах виден был покой,
Их жизнь текла светло и ровно,
Они, встречаясь меж собой,
Могли смеяться хладнокровно...
А там, по берегу реки,
Где цвел тогда шиповник алый,
Одни простые рыбаки
Ходили к лодке обветшалой
И пели песни — и темно
Осталось, для людей закрыто,
Что было там говорено,
И сколько было позабыто.

(1842 г.)

- ▶ Охарактеризуйте композицию рассказа.
- ▶ И. Бунин использует разнообразные художественные средства: точные эпитеты, яркие метафоры, сравнения и олицетворения. Приведите примеры из текста, иллюстрирующие это утверждение.
- ▶ Какие особенности прозы И. Бунина, сближающие ее со стихотворными лирическими формами (см. с. 30–33), проявились в рассказе?

2. Иван Шмелев писал о И. Бунине: «Он вышел из русских недр, он кровно, духовно связан с родимой землей и родимым небом, с природой русской, — с просторами, с полями, далями, с русским солнцем и вольным ветром, со снегом и бездорожьем, с курными избами и барскими усадьбами, с сухими и звонкими проселками, с солнечными дождями, с бурями, с яблочными садами, с ригами, с грозами... — со всей красотой и богатством родной земли. Все это — в нем, все это впитано им, остро и крепко взято и влито в творчество — чудеснейшим инструментом, точным и мерным словом, — родной речью. Это слово вяжет его с духовными недрами народа, с родной литературой». Проанализируйте лексику рассказа и докажете правдивость слов Шмелева.

3. Литературоведы считают, что язык Бунина прост, даже временами скуп, очень точен, но вместе с тем живописен и богат в звуковом отношении, — от звенящей медью торжественности и до прозрачности льющейся родниковой воды, от размеренной чеканности до интонаций удивительной мягкости, от легкого напева до медленных раскатов грома. Приведите примеры из текста, подтверждающие это мнение.

4. Сколько в тексте речевых ситуаций? Проанализируйте одну из них.

5. Как вы думаете, почему рассказ И. Бунина называется «Темные аллеи»?

Дома

Выполните одно из заданий на выбор.

✓ Владимир Набоков писал: «Стихи Бунина — лучшее, что было создано русской музой за несколько десятилетий. Когда-то, в громкие петербургские годы, их заглушало блестящее бряцание модных лир; но бесследно прошла эта поэтическая шумиха — развенчаны или забыты “слов кощунственных творцы” и только дрожь одной лиры, особая дрожь, присущая бессмертной поэзии, волнует, как и прежде, волнует сильнее, чем прежде, — и странным кажется, что в те петербургские годы не всем был внятн, не всякую изумлял душу голос поэта, равного которому не было со времен Тютчева». Прочитайте несколько стихотворений И. Бунина, одно из них выучите наизусть.

✓ Прочитайте стихотворение И. Бунина «Вечер». Письменно поделитесь размышлениями, навеянными поэтическим произведением.

О счастье мы всегда лишь вспоминаем.
А счастье всюду. Может быть, оно —
Вот этот сад осенний за сараем
И чистый воздух, льющийся в окно.

В бездонном небе легким белым краем
Встает, сияет облако. Давно
Слежу за ним... Мы мало видим, знаем,
А счастье только знающим дано.

Окно открыто. Пискнула и села
На подоконник птичка. И от книг
Усталый взгляд я отвожу на миг.

День вечереет, небо опустело.
Гул молотилки слышен на гумне...
Я вижу, слышу, счастлив. Все во мне.

(1909 г.)

Дополнительно

Как называется форма, в которой написано стихотворение?